

Operacije za oslobođenje Podravine

U povodu 45. godišnjice oslobođenja Ludbrega, Koprivnice i Đurđevca

Uvod

Poslije uspješnog pohoda Dvanaeste divizije NOV u Hrvatsko zagorje iz Slavonije, od 2. do 23. srpnja 1943, razvoj NOP-a i NOB-a na tom području dobio je jači zamah. U pohodu su dvije brigade te divizije (Dvanaesta i Sesnaesta), u suradnji s Kalničkim NOP odredom, ostvarile više zapaženih vojničkih rezultata koji su, može se slobodno reći, predstavljali prekretnicu vojno-političkih prilika u korist NOP-a i NOB-a. U Jalkovcu kod Varaždina preveden je na stranu NOV-a (7. srpnja) domobranski topnički sklop s dvjesto pedeset vojnika i kompletnim naoružanjem i opremom (8 topova od 100 mm, 2 teška mitraljeza, 250 pušaka, 2 vagona granata, 40.000 metaka i dr.). Iz kaznione u Lepoglavi oslobođeno je (14. srpnja) sedamsto zatvorenika, među kojima oko stotinu viđenijih predratnih komunista i skojevaca sa šireg područja sjeverozapadne Hrvatske. Obje akcije pripremili su aktivisti Okružnog komiteta KPH Varaždin, odnosno suradnici u domobranstvu i straži kaznione. Izvedeno je i više drugih akcija.

Istodobno proširen je slobodni teritorij u Kalniku i zapadnoj Bilogori čije je stvaranje ondje začeo Kalnički NOP odred krajem listopada 1942. Stvoreni su bitni preduvjeti za njegovo širenje prema gornjoj Podravini, Hrvatskom zagorju i Prigorju, što je podrazumijevalo i veću mobilizaciju ljudskih i drugih potencijala u tim krajevima u korist NOP-a i NOB-a. Tom cilju trebalo je poslužiti i uspostavljanje sjedišta štaba Druge operativne zone NOV i POH za sjeverozapadnu Hrvatsku tokom srpnja 1943. u Kalniku. Štab je odmah inicirao formiranje više terenskih partizanskih jedinica koje su postupno trebale prerasti u krupnije vojne formacije. Tako je u bjelovarskom okrugu pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH, do 7. kolovoza 1943. formirano osam terenskih grupa, od kojih četiri u bjelovarskom, dvije u đurđevačkom, jedna u koprivničkom i jedna u križevačkom kotaru. Sve zajedno narasle su na trista šezdeset vojnika i 26. rujna 1943. poslužile su za formiranje Bjelovarskog NOP odreda. Slično je bilo i na susjednim okruzima Varaždinu, Krapini i Zagrebu. Ondje su uz pomoć Kalničkog NOP odreda formirana dva nova odreda: Zagorski i Zagrebački. Prije njih (4. rujna 1943) u šumi između Ludbreškog Ivanca i Duge Rijeke formirana je Narodnooslobodilačka brigada »Braća Radić«. Kasnije je uključena u Trideset drugu diviziju NOV.

Uspješnom razvoju NOP-a i NOB-a pogodovala su vojno-političke prilike u zemlji i u svijetu kojima se, pored poraza fašističke vojske kod Staljingrada početkom

1943, pridružila kapitulacija Italije početkom rujna 1943. Time se započeo raspad sila Osovine, a to znači i rušenje mita o nepobjedivosti fašističke vojske, što je pridonijelo masovnom opredjeljivanju stanovništva na stranu antifašističke koalicije. Pridonijelo je naglom širenju narodnooslobodilačkih odbora, uključivanju stanovništva u borbene antifašističke organizacije (SKOJ, USAOH, AFŽ) i mobiliziranju vojnih obveznika u NOV. Potaklo je i veći broj domobrinskih posada da prijedu na stranu NOV-a. Dakako, uz prethodne pripreme koje su obavljali ilegalni aktivisti u posadama. Istodobno demoraliziralo je preostale posade i poticalo vojnike na dezerterstvo. Zbog angažiranja njemačkih i ustaških postrojbi na jadranskoj obali, poslije kapitulacije talijanskih okupacionih trupa, reducirane su snage u unutrašnjosti, što je primoralo protivnika da kroz stanovito vrijeme odustane od bilo kakve značajnije ofanzivne aktivnosti. Sve to zajedno pružilo je mogućnost snagama NOV-a da se tokom jeseni 1943. odluče na još veće zahvate s ciljem da se likvidira što više protivničkih uporišta i stvori što veći slobodni teritorij u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i ne samo ondje. U okviru tih zahvata planirane su i operacije za oslobođenje Podravine. S obzirom na njen sveukupni potencijal (privreda, naseljenost, komunikacije, sirovine) i geografski položaj smatralo se da će to biti jedan od vrijednih vojničkih (ujedno i političkih) uspjeha u vrijeme pripremanja Drugog zasjedanja AVNOJ-a). Nije se pogriješilo.

Pretpočeci priprema za oslobođenje Podravine

Da bi se mogle pripremiti operacije za oslobođenje Podravine moralo se prije toga likvidirati više manjih protivničkih uporišta i stražarskih posada u brdskim predjelima Kalnika, Bilogore i Papuka koje su tamošnji slobodni teritorij činile nekompaktnim i nestabilnim. Istodobno morale su se porušiti željezničke, cestovne i ptt komunikacije kako bi se izolirala uporišta u Podravini i spriječila mogućnost brze intervencije iz većih uporišta koja su je okruživala s istoka, juga i zapada. Uporedo s tim trebalo je formirati ili pripremiti formiranje civilnih organa vlasti i vojnoteritorijalnih komandi na novoslobođenom teritoriju kako bi se život što lakše i brže normalizirao. S obzirom da se radilo o granničnom području trebalo je pripremiti i ljudstvo za granične straže.

Razumije se, to je iziskivalo maksimalne napore postojećeg vojnopolitičkog potencijala NOP-a i NOB-a te ubrzanu osposobljavanje novih kadrova. U tom smislu od izuzetne koristi bilo je oslobađanje političkih zatočenika iz Lepoglave, među kojima je bilo članova okružnih i kotarskih partijskih i skojevskih rukovodstava pa i organizatora prvih partizanskih jedinica iz 1941. Oni su se, poslije kraćeg oporavka, mogli lako reaktivirati. Osim toga, mogli su aktivirati brojne ilegalce i suradnike u uporištima, koji su poslije njihova hapšenja izgubili vezu s rukovodstvima na terenu. Budući da su poznavali prilike i vladanje zatočenika u drugim kaznionama, naročito u koncentracionim logorima u Jasenovcu i Staroj Gradiški (jer su mnogi ondje boravili), mogli su predložiti spiskove za razmjenu za protivničke zarobljenike. U logorima je bilo dosta uhapšenih komunista i suradnika s područja zagrebačke oblasti, naročito poslije provale partijskih veza na relaciji od Zagreba preko Moslavine do Kalnika, početkom 1942. Prema nekim podacima oko četiristo dvadeset osoba. Dosta ih je smaknuto, a preostale se pokušavalo na svaki način spasiti. To je bila moralnopolitička i humana obaveza svih organa i pojedinaca na slobodnom teritoriju. Ujedno je pridonosila daljem jačanju kadrovskeg potencijala. Konkretno, pospjela je reaktiviranje prijašnjih i formiranje novih partijskih i drugih borbenih antifašističkih organizacija i NOO-a

U razdoblju od kolovoza do listopada 1943. g. jedinice Šestog korpusa NOVJ i Druge operativne zone NOV i POH likvidirale su više protivničkih posada i stražarskih postava na širem području oko i unutar Podravine. U dolini uz komunikacije između Virovitice i Daruvara likvidirane su posade u Suhopolju, Miokovićevu i Malim Bastajima. Sva su mjesta oslobođena i priključena slobodnom teritoriju u Papuku i istočnoj Bilogori, čime je on postao kompaktan i stabilan. U Miokovićevu predala su se 18. rujna 173 domobrana. Bilogorski NOP odred, terenske udarne grupe Okružnog komiteta KPH Bjelovar i doskora Bjelovarski NOP odred likvidirali su nekoliko posada i straža uz komunikacije od Bjelovara do Grubišnog Polja i od Bjelovara do Kloštra Podravskeg. U Bulincu im se 8. kolovoza predala domobranska polusatnija sa 62 vojnika, a u Novoj Rači 3. listopada 11 oružnika. Čvršće je povezan slobodni teritorij u istočnoj i zapadnoj Bilogori i cjelokupna Bilogora sa slobodnim teritorijem u Moslavini.

Kalnički NOP odred i doskora NO brigada »Braća Radić« likvidirali su sve stražarske postave uz komunikacije između Koprivnice i Križevaca te Koprivnice i Ludbrega. Predalo im se oko 120 domobrana, oružnika i njemačkih policajaca. Sva su mjesta oslobođena i priključena slobodnom teritoriju. Čvrsto je povezana zapadna Bilogora s Kalnikom i otvoreni su dobri prolazi prema Međimurju, na sjeveru i Hrvatskom zagorju, na zapadu. Formiranjem Đelekovačke partizanske čete, u sastavu Bjelovskog NOP odreda i Međimurske partizanske čete, u sastavu Kalničkog NOP odreda započelo se početkom jeseni 1943. stvarati slobodno područje u dolini uz južnu obalu Drave i Međimurja. Likvidiranjem uporišta u N. Marofu (16. rujna) i Varaždinskim Toplicama (28. rujna) ovladalo se strateškom cestom između Varaždina i Zeline te čvršće povezano slobodni teritorij Kalnika s Hrvatskim zagorjem. U oba uporišta predao se ili prešao u NOV 131 domobran. Zarobljena su 74 njemačka policajca i 32 oružnika. Pljenidbom većih količina oružja, municije i opreme povećala se udarna moć jedinica NOV-a. Prelaskom dvadeset pet domobrana iz Lepavine na stranu NOV-a (11. rujna), šest iz Ludbrega

Kuriri Kalničkog odreda u Ludbregu 1943.

(17. rujna) i sto deset iz Varaždina (20. rujna) povećalo se brojno stanje i borbena sposobnost Brigade »Braća Radić« i Kalničkog NOP odreda. Istodobno oslabila je protivnička strana.

Bilogorski NOP odred, terenske udarne grupe s koprivničkog i đurđevačkog kotara i doskora Bjelovarski NOP odred razoružali su više stražarskih postava uz prugu i cestu između Koprivnice i Virovitice. U Virju predala su se trideset četiri domobrana, a u ostalim mjestima još toliko. Iz šumarije u Repašu prevedeno je u NOV pedeset pripadnika domobranske radne bojne i četrdeset pet stražara. Iz carinarnice u Prekodravlju prevedeno je dvanaest rizničara. Zarobljeno je i razoružano nešto oružnika i njemačkih policajaca. Počelo se širiti slobodno područje u srednjoj Podravini i stvarati uvjete za njegovo širenje u Prekodravlje. Budući da su Prekodravlje, slično kao i područje oko Leграда, u travnju 1941. okupirale mađarske trupe i priključile Mađarskoj, time se faktički započelo vraćati to područje mađarima.

Sličnu ili nešto povoljniju situaciju u vojnom smislu stvorile su jedinice Šestog korpusa NOVJ u preostalom (jugoistočnom) dijelu Podravine. Ondje su do početka listopada 1943. likvidirane sve manje protivničke posade i stražarske postave te je slobodni teritorij od istočne Bilogore i Papuka proširen na ravničarsko područje do južnih obala Drave. Prekinut je i promet na svim komunikacijama. U potpunoj izolaciji ostala su samo uporišta

u Virovitici, Podravskoj Slatini i Donjemu Miholjcu te nekoliko stražarskih postava u ravničarskim dijelovima donjomiholjačkog i slatinskog kotara.

Nakon toga u štabovima Šestog korpusa NOVJ i Druge operativne zone NOV i POH ocijenili su da bi se moglo započeti s neposrednim pripremama za oslobodjenje većih gradova u kojima su postojala protivnička uporišta. Smatrali su da bi to imalo veliko vojnopolitički značaj. Osim zadobivanja ljudskih i ekonomskih potencijala, protivniku bi se oduzelo važno strateško i komunikativno područje preko kojeg se odvijao dobar dio prometa između srednje Evrope i Balkana. Naravno, odrazilo bi se i na političke prilike u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, a možda i šire.

Organizaciono-političke pripreme

Povoljan razvoj prilika u vojnom smislu oko i u samoj Podravini koristili su okružni komiteti KPH Varaždin, Bjelovar i Virovitica za intenziviranje političke i organizatorske aktivnosti, a ponajviše za formiranje borbenih antifašističkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora. Do listopada 1943. izgradili su u svim kotarima široku mrežu legalnih, polulegalnih i ilegalnih organizacija i NOO-a te faktički preuzeli vlast gotovo na cijelom području, osim samih uporišta i nekih mjesta u njihovoj najužoj okolici. No i ondje su formirali ilegalne inicijativne NOO-e, koji su se, čim uporišta budu likvidirana, mogli preformirati u redovne organe nove narodne vlasti. Stanje organizacija i NOO-a u listopadu 1943. izgledalo je približno ovako (prema nađenim izvještajima iz tog razdoblja):

– Kotar Ludbreg (45 sela i grad) imao je Kotarski komitet KPH od pet članova, četiri partijske ćelije sa osamnaest članova i sedam kandidata; Kotarski odbor USAOH-a i desetak mjesnih odbora; Inicijativni odbor AFŽ-a za kotar i dvadeset mjesnih odbora AFŽ-a; Kotarski NOO, četiri općinska i četrdeset mjesnih NOO-a

– Kotar Koprivnica (84 sela i grad) imao je Kotarski komitet KPH od pet članova, tri partijske ćelije s jedanaest članova i jedanaest kandidata; Kotarski komitet SKOJ-a od sedam članova, šest skojevskih grupa s dvadeset osam članova; Inicijativni odbor USAOH-a za kotar, jedan općinski i dvadeset jedan mjesni odbor USAOH-a sa sto trideset jednim članom; Kotarski odbor AFŽ-a od pet članica, jedan općinski odbor s četiri članice i jedanaest mjesnih odbora sa sto deset članica; Kotarski NOO od sadamnaest članova, tri općinska i dvadeset jedan mjesni NOO sa osamdeset tri člana te Inicijativni Gradski NOO od šest članova.

– Kotar Đurđevac (41 selo i grad) imao je Kotarski komitet KPH od šest članova, četiri partijske ćelije s četrnaest članova; Kotarski komitet SKOJ-a od četiri člana, dvije skojevske grupe sa sedam članova; Inicijativni odbor USAOH-a s dvjesto pet članova; Kotarski odbor AFŽ-a od tri članice i deset mjesnih odbora s pedeset šest članica; Kotarski NOO od devet članova, četiri općinska i dvadeset mjesnih NOO-a sa stotinu članova.

– Kotar Virovitica (83 sela i grad) imao je Kotarski komitet KPH od pet članova, četiri općinska komiteta s dvadeset dva člana i sedamnaest partijskih ćelija sa stotinu članova; Kotarski komitet SKOJ-a od tri člana, pet općinskih komiteta sa šesnaest članova i devetnaest skojevskih grupa sa osamdeset devet članova; Kotarski odbor USAOH-a od osam članova, dva općinska i četrdeset dva mjesna odbora sa sedamsto sedamnaest članova; Kotarski odbor AFŽ-a od sedam članica, jedan općinski i dvadeset pet mjesnih odbora s tisuću članica;

Kotarski NOO od dvadeset pet članova, pet općinskih NOO-a s pedeset dva člana, trideset dva mjesna NOO-a s dvjesto dva člana te Inicijativni Gradski NOO od jedanaest članova.

Slično stanje bilo je i u preostala dva kotara u donjoj Podravini – Podravskoj Slatini i Donjem Miholjcu – koja su također uvrštena u zajednički operativni plan za oslobodjenje s ostalom Podravinom, ali se u zadnji trenutak, zbog prećih poslova, moralo odustati. Naime, dvije brigade Šestog korpusa NOVJ (Dvadeseta i Sesnaesta) koje su to trebale obaviti, dobile su zapovijest da početkom studenog 1943. otputuju u istočnu Bosnu i Žumberk pa se operativni plan morao reducirati. Točnije, s raspoloživim snagama moglo se računati samo na oslobađanje srednje i gornje Podravine, tj. spomenuta četiri kotara. No, ako bi se operativna situacija razvijala povoljno, moglo se proizužiti u donju Podravinu. To se, međutim, nije dogodilo.

Neposredne vojne pripreme

Neposredne vojne pripreme za oslobodjenje Podravine započele su onog trenutka kada je Dvadeset osma divizija NOV krenula iz Slavonije u smjeru Kalnika i Hrvatskog zagorja, tj. 6. rujna 1943. Možda i koji dan ranije.¹ Divizija je u prolazu preko Moslavine trebala u suradnji s Moslavačkim NOP odredom razoružati ili prevesti u NOV nekoliko domobranskih posada te proširiti tamošnji slobodni teritorij. Zarobljene ili prevedene domobrane te zaplijenjeno oružje trebala je ustupiti Drugoj operativnoj zoni u svrhu formiranja Moslavačke NO brigade.²

Divizija je najprije 12/13. rujna 1943. napala uporište u Hercegovcu. Ondje su joj se predala 163 domobrana Poljoprivredne bojne, a već 15. rujna prevela je u NOV 180 domobrana iz Popovače. Pri tome su domobrani sami razoružali i predali vojnom sudu petnaest pripadnika oružničke postaje, koji su im prijetili strijeljanjem ako se pokušaju predati snagama NOV-a. Istodobno, tj. 14/15. rujna zarobljena su i predana vojnom sudu 32 pripadnika oružničke postaje u Ivanskoj. Među njima bilo je i nekoliko ratnih zločinaca. Slijedeća akcija izvedena je 21. rujna u Žabnu. Ondje je zarobljeno dvadeset protivničkih vojnika, a ostatak posade protjeran je u Križevce. U međuvremenu Brigada »Braća Radić« likvidirala je uporište u Novome Marofu i krenula u smjeru Varaždinskih Toplica. U suradnji s Kalničkim NOP odredom porušila je komunikacije između Varaždina i Ludbrega. Time su stvoreni uvjeti za početak operacija u gornjoj Podravini. Od procjene vojnih i političkih rukovodstava zavisilo je koje će uporište prvo doći na red.

Prema podacima koje su prikupile informativne službe Druge operativne zone i Šestog korpusa NOVJ, brojno stanje posada u uporištima u gornjoj i srednjoj Podravini izgledalo je približno ovako:

Ludbreg: ³	
Druga bojna Druge novačke pukovnije	– 480 domob.
Četa njemačke policije	– 100 polic.
Oružnička postaja	– 20 oružn.
	Svega 600

Ilegalni aktivisti pripremili su veći dio domobranske bojne na predaju, a šestorica nedavno prebjeglih vojnika pomogli su napraviti detaljan raspored obrane u uporištu.

Koprivnica: ⁴	
Koturaška bojna (biciklisti)	– 440 domob.
Posadna satnija iz Bjelovara	– 120 domob.
Prva padobranska satnija	– 120 domob.
Prometna bojna (2 satnije)	– 220 ustaša i dom.
Četa njemačke policije	– 110 policajaca
Njemačka štabna (kvarter) četa	– 90 vojnika

Svega 1100

Naoružanje: 12 teških mitraljeza, 40 puškomitraljeza, nepoznat broj šmajsera, 6 lakih minobacača, a ostalo puške. Posada se koristi oklopnim vlakom koji je opremljen topovima, flakovima i mitraljezima. Dio snaga raspoređen je na mostu kod Botova i u ugljenokopu u Bregima, a povremeno i u Novigradu.

Ilegalni aktivisti pripremili su dio Koturaške bojne i posadne satnije na predaju. Kalnički NOP odred pokušao je pomoću šestorice pitomaca, koje je 3. rujna zarobio u Danici, pripremiti padobransku satniju na predaju, ali nije uspio.

Đurđevac: ⁵	
Četa njemačke policije	– 80 policajaca
Oružnička postaja	– 20 oružnika

Svega 100

Kloštar:	
Oružnička postaja u sastavu Kotarskog zapovjedništva u Đurđevcu	– 15 oružnika

Pitomača:	
Provizorni vod njemačke policije (čarkari, oružnici, domobrani) u sastavu Kotarskog zapovjedništva u Đurđevcu	– 50 članova

Virovitica: ⁶	
Drugi konjički sklop	– 577 domobrana
Polučeta njemačke policije	– 50 policajaca
Oružnička postaja	– 30 oružnika

Svega 657

Posada se koristi s dva dobro opremljena oklopna vlaka u kojima su domobrani. Dvije grupe ilegalnih aktivista, koje djeluju od lipnja 1943, pripremile su Konjički sklop na predaju. Napravile su plan kako da se to obavi i zamolile štab Šestog korpusa NOVJ da za operaciju dobro uvježba jednu brigadu te da postavi jaka osiguranja prema Osijeku, Barcu, Koprivnici, Bjelovaru i Grubišnom Polju.

Na osnovi navedenih podataka u štabovima Šestog korpusa NOVJ i Druge operativne zone došli su do zaključka da ne raspolažu s dovoljno snaga kojima bi se u jednom zahvatu mogla likvidirati sva uporišta u gornjoj i srednjoj Podravini. Zbog toga su cijelu operaciju podijelili u dvije faze. U prvoj, za koju se zalagao Okružni komitet KPH Varaždin, predviđeno je oslobađanje Ludbrega, a u drugoj, za koju je trebalo solidnije uvježbati jedinice, planirana je Koprivnica i Virovitica. Nakon toga, s bilo koje strane, produžilo bi se prema Đurđevcu, Kloštru i Pitomači.

No, da bi se i ovakvu varijantu moglo realizirati, morale su se obaviti još neke međufazne operacije. Poslije oslobađanja Ludbrega valjalo je, svakako, likvidirati ili neutralizirati neka uporišta u široj okolici Varaždina kako bi se oslabila intervencija s te strane, za koju se

opravdano pretpostavljalo da će biti energična. Slično je trebao učiniti i Šesti korpus NOVJ s preostalom (Dvanaestom) divizijom na širem području Osijeka i Daruvara. Sve u svemu pokazalo se da je oslobođenje Podravine, koliko važan toliko i složen zadatak. Pri tome moralo se isključiti bilo kakvu brzopletost. Točnije, nije se smjelo pogriješiti.

Plan operacija za oslobođenje Podravine

Između 28. i 30. rujna 1943. napravljen je globalni plan operacija za oslobođenje Podravine.⁷ Njime je predviđeno da se u prvoj fazi, početkom listopada 1943, likvidira uporište u Ludbregu i priključi cijeli kotar slobodnom teritoriju u Kalniku. Cilj je bio da se prekine komuniciranje između uporišta u Koprivnici i Varaždinu te umanje mogućnosti za brzu intervenciju iz Varaždina. Nakon toga, u međufaznom razdoblju od kraja listopada, predviđeno je naprijed spomenuto likvidiranje ili neutraliziranje nekih posada u širem prostoru oko Podravine. U Hrvatskom zagorju napadnute su posade u Ivancu, Lepoglavi i Zlataru. Ivanec i Zlatar su oslobođeni, a od Lepoglave se odustalo. Stvoreni je slobodni teritorij između Zeline i Varaždina, od Zlatar-Bistrice do Zaboka i Krapine te između Zeline i Zagreba. Moslavačke jedinice napale su uporište u Vrbovcu i prekinule komuniciranje između Križevaca i Dugog Sela. Međusobno su izolirana sva veća uporišta koja s jugozapadne strane okružuju Podravinu (Varaždin, Križevci, Bjelovar).

Slično je učinjeno na jugoistočnoj strani. Izolirana su uporišta u Velikoj Pisanici, Velikom Grđevcu, Grubišnom Polju, Daruvaru, Podravskoj Slatini i Našicama. Istodobno osposobljene su nedavno formirane jedinice za sudjelovanje u većim operativnim zahvatima. Šesti korpus NOVJ specijalno je uvježbao jednu brigadu (Osamnaestu) za operaciju u Virovitici.

Tada se moglo pristupiti izvođenju druge (glavne) faze. Ona je planirana za početak studenog 1943. Predviđeno je da se istodobno napadnu uporišta u Koprivnici i Virovitici. Time se postizala značajna prednost. U prvom redu otklanjala se mogućnost od međusobnog ispomaganja napadnutih posada, a zatim isključivala se opasnost od većeg koncentriranja interventivnih snaga iz okolnih uporišta. Značajna je i psihološka prednost jer se istodobnim napadom demonstrialo snaga NOV-a, a objema akcijama dano je takmičarsko obilježje u čast 26. godišnjice oktobarske revolucije.

Od rezultata druge faze zavisile su daljnje operativne namjere. One su, svakako, u produžetku uključivale oslobađanje ostatka srednje Podravine oko Đurđevca i u Prekodravlju. Nakon toga uslijedile bi stanovite međufazne operacije na širem području Krndije, a potom bi u trećoj fazi mogla doći na red donja Podravina (Podravska Slatina, Čačavica, Podravska moslavina, Donji Miholjac), a možda i Našice.⁸

Oslobođenje Ludbrega

Kad je dobivena suglasnost, štab Druge operativne zone zapovijedio je podređenim jedinicama 1. listopada 1943. da napadnu i likvidiraju protivničku posadu u Ludbregu.⁹ Za napad određena je Sedamnaesta NO brigada, a na osiguranja prema Varaždinu Brigada »Braća Radić«, Koprivnici Dvadeset prva NO brigada i Križevcima Kalnički NOP odred. Početak napada: 2/3. listopada 1943. u 24 sata. Posada u Ludbregu pripadala je pod zapovjedništvo Druge novačke pukovnije u Varaždinu.

Štab Sedamnaeste NO brigade uveo je u napad prva tri bataljona i jednu četvu Četvrtog bataljona, a ostatak je zadržao u rezervi. Prvi bataljon napadao je s istoka, Drugi s juga, Treći sa zapada i četa iz Četvrtog bataljona sa sjevera. Prvi je probio vanjsku obranu Treći bataljon i napao gradsku tvrđavu u kojoj je do zore razoružao polovicu, a do osam sati ostatak posade. Nakon toga probio se u južni dio grada Drugi bataljon i svladao sva otporna gnijezda. Prvi bataljon nije uspio u prvom pokušaju s istoka probiti vanjsku obranu, ali je to naknadio u drugom. Kad je četa iz Četvrtog bataljona svladala stražu na željezničkoj stanici, svi su bataljoni koordiniranim akcijama pojačali pritisak na unutrašnju obranu i razoružali ostatak posade. Jači otpor pružila je samo njemačka policija. U osam sati 3. listopada grad je bio oslobođen.

Potučena je polovica, ranjena su petnaestorica i zarobljena tridesetorica pripadnika njemačke policijske čete. Zarobljeno je 450 domobrana i petnaest oružnika. Zaplijenjeno je 7 teških mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 450 pušaka, 3 laka minobacača, dosta bombi i znatne količine municije i druge opreme. Oko stotinu domobrana izrazilo je želju da se bori u Dvadeset osmoj diviziji NOV, a ostali zarobljenici predani su Drugoj operativnoj zoni.

Brigada je imala dvanaest poginulih i trideset sedam ranjenih vojnika. Među poginulima bio je zamjenik komesara Drugog bataljona i vodnik iz Prve čete Trećeg bataljona. Za uspješno izvođenje operacije pohvaljeno je više starješina i vojnika iz Drugog i Trećeg bataljona.¹⁰

Osiguranje prema Varaždinu držala je Brigada »Braća Radić« uz pomoć Trećeg bataljona Dvadeset prve NO brigade i protutenkovskog oružja Dvadeset osme divizije NOV. Zaposjela je zaprečnu liniju od Semovca do Jalžabeta u duljini od osam i pol kilometara. Već u dva sata iza ponoći 2/3. listopada njen Drugi bataljon napala je u Semovcu Druga ustaška bojna PTS-a uz pomoć Brzog i oklopnog sklopa PTS-a (6 tenkova). S međimurske strane podržavao ih je novoustrojeni topnički sklop PTS-a. Budući da je do jedanaest sati bataljon odoljevao napadima, u pomoć je stiglo devet aviona koji su od 11,30 do 13 sati bombardirali i mitraljirali položaje. Nakon toga ustaše su izveli juriš i borbom prsa u prsa prisilili zasjedu na povlačenje do rezervne zaprečne crte kod Hrzenice. Ondje su preostali bataljoni zgusnuli obranu i pripravno dočekali potjeru. Poslije kraćeg vatrenog dodira ustaše su ocijenili da nije moguć prodor u Ludbreg pa su odustali od napada i vratili se u Varaždin. Doznali su, naime, da je posada svladana još u osam sati te da bi napor bio uzaludan. Brigada je pratila po-

Štab IV. bataljona brigade »Braća Radić« na Kalniku

vlačenje i slijedećeg jutra zaposjela položaje u Jalžabotu, Imbriovcu i Vrbanovcu. Ustaše su mirovali. U jurišu kod Šemovca imali su osjetne gubitke. Oštećena su im četiri tenka. Brigada je imala 63 mrtva, 20 ranjenih i 10 nestalih. Od toga na Drugi bataljon otpadaju 42 mrtva i 15 ranjenih.¹¹

Osiguranje prema Koprivnici držala je Dvadeset prva NO brigada s preostala tri bataljona. Zaposjela je zaprečnu liniju od Malog Bolfana preko Svetog Petra do Ludbreške Kapele. Međutim, posada iz Koprivnice nije intervenirala pa do borbe nije došlo. zasjeda je uhvatila šesnaest njemačkih policajaca koji su pokušali pobjeći u Koprivnicu iz Ludbrega. Ni posada iz Križevaca nije intervenirala pa je i na položajima kalničkog NOP određeno bilo mirno.¹²

Oslobođenje Koprivnice

Kad je ocijenio da su rezultati prve faze i međufaznih operacija zadovoljavajući, Glavni štab NOV i POH dao je suglasnost za izvođenje druge faze. Na osnovi toga štab Druge operativne zone naredio je 3. studenog 1943. podređenim jedinicama da napadnu uporište u Koprivnici.¹³ Za napad određeni su Dvadeset prva NO brigada i Kalnički NOP odred. Na osiguranje prema Varaždinu opet je postavljena Brigada »Braća Radić«, prema Križevcima Moslavačka NO brigada, prema Bjelovaru Sedamnaesta NO brigada, prema Đurđevcu Bjelovarski NOP odred i prema Legrađu (koji je bio pod mađarskom okupacijom) Međimurska i Đelekovačka partizanska četa, ojačane dijelovima Trećeg diverzantskog bataljona. Brigadi »Braća Radić« pomagala je Varaždinska partizanska četa koja je s Varaždin Brijega dojavljivala o pokretima protivničkih snaga. Početak napada: 6/7. studenog 1943. u 24 sata. Posada u Koprivnici pripadala je pod operativno zapovjedništvo Prve pješačke divizije u Bjelovaru.

Štab Dvadeset prve NO brigade uveo je u napad dva četiri bataljona. Prvi bataljon uz podršku jednog topa napadao je sa sjeveroistoka, Treći uz podršku jednog topa s istoka, Četvrti s juga i Drugi sa zapada. Kalnički NOP odred uveo je u napad dva bataljona. Drugi je napadao padobransku školu u Danici, a Prvi njemačku štabnu četu u Čardi (kasarni). Kod Ivanca Brigada »Braća Radić« postavila je dva teška mitraljeza sa zadatkom da spriječe slijetanje aviona na uzletišta kod Danice. Kalnički NOP odred postavio je teški mitraljez na židovskom groblju sa zadatkom da tuče nisko leteće avione. Baterija topova Dvadeset osme divizije NOV postavljena je kod Ludbreškog Ivanca sa zadatkom da pomaže brigadama na osiguranjima, a baterija teških minobacača kod Vinice sa zadatkom da pomaže bataljonima u napadu u gradu. Od više teških mitraljeza formiran je odjel za protuzračnu obranu.

Već je rečeno da su ilegalni aktivisti u uporištu (časnici i dočasnici) pripremili dio domobranske posade na predaju. To nije ostalo nezapaženo od njemačke policije pa je zapovjednik ustaškog logora obavijestio 25. listopada nadležne u Zagrebu da moral Koturaške bojne nije na zavidnoj visini, a da bi pripadnici posadne satnije iz Bjelovara jedva čekali da se vrate kućama. Molio je pojačanje od bar osam tenkova s ustaškim posadama.¹⁴ Nije mu udovoljeno.

Pred početak napada održan je sastanak u štabu Dvadeset osme divizije NOV sa šesnaest ilegalaca iz Koprivnice.¹⁵ Donijeli su detaljan raspored obrane iz kojeg se vidjelo da se ona sastoji iz više međusobno nepovezanih

čvorišta (osim telefonskih veza). Glavni čvor bio je oko Jelačićevog i Starčevićevog trga, kojeg je držala njemačka policija i oružnička postaja. Ondje je bilo i Kotarsko policijsko zapovjedništvo, ustaški logor i Kotarska oblast. Slijedeći čvor činila je željeznička stanica, carinarnica, tvornica ulja i oklopni vlak. Držala ga je ustaško-domobranska Prometna bojna. Središnji dio oko Domoljuba, gimnazije i osnovne škole držali su koturaši i posadna satnija. Izvangradske čvorove u Danici i Čardi držali su padobranici i Nijemci.

Prema tome najteži dio zadatka imala su dva bataljona Dvadeset prve NO brigade: Prvi koji je napadao njemačku policiju i Drugi koji je napadao Prometnu bojnu i oklopni vlak. Bataljonima Kalničkog NOP odreda sugerirano je da ne jurišaju pod svaku cijenu na Danicu i Čardu. Važnije je bilo da neutraliziraju obje posade i ne dopuste im proboj u grad.

Dvadeset prva NO brigada krenula je od Glogovca jednom kolonom u smjeru Bregi i Miklinovca, a drugom u smjeru Brežanica i Dubovačkog Brega. Kolone su vodili pripadnici Brigade »Braća Radić« i Bjelovarski NOP odreda koji su dobro poznavali teren jer su stanovali u bližoj okolici ili u samom gradu. Istodobno bataljoni Kalničkog NOP odreda krenuli su sa sjevernih ogranaka Kalnika u smjeru Danice i Čarde. Sve su kolone do ponoći stigle do polaznih pozicija za napad. U zakazano vrijeme, 6/7. studenog 1943. u 24 sata, raketama je dan znak za početak. Noć je bila tiha, prozirna i ne osobito hladna. Pogodovala je objema stranama. U trenu se uskovitlala od mitraljeskih rafala, detonacija bombi i granata, mirisa baruta i eksploziva, povika i melete. Počela je dugotrajna i iscrpljujuća borba za grad.

Prvi bataljon osvojio je do četiri sata bolnicu, oružničku postaju i ustaški logor. Njemačka policija povukla se u hotel »Križ« i provizorna otporna gnijezda oko njega. Ođanle je pružala otpor do jutra. Dovučen je top kojim su s bliskog odstojanja tučeni čvrsti objekti, ali obrana nije popuštala. Očekivala je pomoć. Kad je nije dobila, pokolebala se i spremila na bijeg. Dijelom je potučena, a ostaci su se probili do pruge i pod zaštitom oklopnog vlaka otišli u Čardu. U deset sati 7. studenog bataljon je osvojio hotel »Križ« i ujedno likvidirao najotporniji čvor u gradu.

Treći bataljon protjerao je predstraže na svom nastupnom smjeru i do četiri sata opkolio koturaše u gimnaziji i osnovnoj školi. Pozvao ih je na predaju, ali su oni iz nekih razloga oklijevali. Čini se da su se plašili njemačke policije. Tek kad ona kapitulira moglo se pomišljati na predaju. Ilegalci nisu na tu okolnost upozorili napadače. U 4,45 sati komandant bataljona naredio je da se iz topa ispali nekoliko granata na gimnaziju. Tada je ondje istaknuta bijela krpa i na izlazu pojavila se veća skupina vojnika s oružjem i opremom. Kad se primakla bataljonu, netko je iz provokativnih ili tko zna kakvih pobuda doviknuo: Hvataj žive! To je na obje strane izazvalo podozrenje. Koturaši su se pokolebali, a bataljonski mitraljesci su nervozno pripucali pa se skupina vratila u zgradu. Predaja je odložena. Nakon toga komandant bataljona naredio je da se ispali nekoliko granata na osnovnu školu. Ođanle je također istaknuta bijela krpa. Jedna skupina koturaša se predala, a druga je prešla glavnini u gimnaziji. Ođanle su ponekad jače pripucavali i nisu dopuštali bombašima da se približe. Opsada se odužila. Tek kad se doznalo za bijeg policije, istaknuta je bijela krpa. Do 12,30 sati predalo se 250 domobrana, a u 13 sati osvojena je gimnazija. Time je oslobođeno središte grada. Čini se da je prije toga dio koturaša pobjegao za policijom u Čardu.

Kalnički partizanski odred, Šandrovac 1943.

Četvrti bataljon napredovao je na svom nastupnom smjeru i potpomagao lijevo krilo Trećeg bataljona. Osvojio je električnu centralu i vojni sjenik te pozvao posadnu satniju u Domoljubu na predaju. Ova je to odbila vjerojatno iz istih razloga kao i u gimnaziji. Tada je bataljon ostavio dio snaga kod Domoljuba, a dio je rasporedio na osiguranje prema željezničkoj stanici. Odanle je Prometna bojna pokušala intervenirati, ali je odbijena. Prijepodne 7. studenog bataljon je pojačao pritisak na posadu u Domoljubu. Ona je još uvijek odbijala predaju. Tek poslije bijega policije iz »Križa« istakla je bijelu krpu. U podne komandant bataljona javio je da je Domoljub osvojen i posada razoružana. Ipak, čini se da je prije toga dio domobrana pobjegao u smjeru Čarde.

Drugi bataljon naišao je na žestok otpor Prometne bojne kod željezničke stanice. Samo je Prva četa uspjela osvojiti mlin i napredovati do carinarnice. No, odanle je protunapadom odbijena, a zatim u mlinu opkoljena. Imala je više ranjenih. S dosta napora uspjela se obraniti. Treća nije mogla prijeći prugu. Imala je gubitaka i odbijena je prema Dubovačkom Bregu. Druga četa protjerala je stražare s križanja pruge, ali je i ona protunapadom odbijena prema Dubovačkom Bregu. Ondje su se obje rasporedile u zasjedi. Od stanice su dvaput na njih jurišali, ali su se obranile. Zatim su povremeno gađale pokretne ciljeve oko stanice. Poslije bijega policije i predaje domobrana počeo je slabiti otpor Prometne bojne. Osjetila se ugroženom sa zaleđa iz grada. U skupinama počeo je bijeg prugom prema Čardi. Do 16 sati 7. studenog napuštena je željeznička stanica i sva otporna gni-

jezda oko nje. Do 19. sati onamo su ušle čete Drugog bataljona. Time je bilo oslobođeno uže gradsko područje.¹⁶

Drugi bataljon Kalničkog NOP odreda pozvao je padobrance u Danici, a Prvi Nijemce u Čardi, na predaju. Iz Danice su odgovorili da će se boriti, a iz Čarde da nemaju odobrenje za predaju, ali da će se povući preko Drave ako padne posada u gradu. Na osnovi toga štab odreda je odlučio, a tako mu je i sugerirano, da glavnu brigu pokloni blokiranju obiju posada kako ne bi ugrozile bataljone u gradu. Nijemci su to shvatili i nisu ometali blokadu, ali padobranci nisu mirovali. Pokušali su se probiti i rasteretiti policiju u »Križu«. Podržavao ih je oklopni vlak koji je neometano patrolirao između željezničke stanice i prilaza Danici. Kalničani nisu imali protuoklopnog oružja da ga unište. Gađali su puškarnice. Nisu dopuštali da kontaktira s padobrancima. Uništiti su ga tek kad se Prometna bojna povukla u Čardu. Padobrancima su pritekla u pomoć dva zrakoplova. Tukli su šumu preko puta Danice i zasjedu oko uzletišta. Ipak, spriječen je proboj u grad.

Da bi pomogao Kalničanima, štab Dvadeset osme divizije NOV naredio je topništvu da tuče padobrance od Ludbreškog Ivanca. Ispaljeno je nekoliko granata. Ovi su se uplašili i slijedećeg jutra, 8. studenog, prije svanuća probili blokadu te pobjegli pod zaštitu Nijemaca u Čardi. Tada je odlučeno da teški minobacači gađaju Čardu. Ondje su se prošle večeri prikupili bjegunci iz grada pa je to potaklo njemačkog potpukovnika koji je zapovijedao obranom u Koprivnici da se lakše odluči

na povlačenje u Prekodravlje. Čim ga je njemačko zrakoplovstvo pomoću padobrana opskrbilo zalihama municije, naredio je formiranje kolone i proboj u smjeru Botova. Pokret iz Čarde počeo je kad se smračilo. Završio se za šezdeset minuta kad se kolona odmakla u Peteranec. Drugi bataljon ju je na pristojnoj udaljenosti pratio, a Prvi je ušao u Čardu da bi ugasio požar u skladištu i spasio opremu. Pri tome, navodno, zarobio je 74 pripadnika njemačke policije, 27 pripadnika njemačke štabne čete i 14 pripadnika Prometne bojne. Borba se svršila 8. studenog 1943. u 21 sat. Time je bilo oslobođeno šire gradsko područje.

Neprijatelj je imao dosta mrtvih, ranjenih i zarobljenih. Prema procjeni štaba Druge operativne zone ubijeno je 60, ranjeno nešto više i zarobljeno 500 vojnika. Prema procjeni štaba Dvadeset prve NO brigade njegovi bataljoni ubili su 100 i zarobili 400 vojnika. Prema procjeni Glavnog stožera domobranstva gubici Koturaške bojne, posadne satnije i padobranske škole iznose 25%, što bi značilo svega oko 175 vojnika. Nisu nađeni podaci o gubicima njemačke policije, Prometne bojne i njemačke štabne čete. No, nađen je podatak da se u Golu probilo 740 pripadnika endehaovske i 100 pripadnika njemačke posade. Iz toga bi se dalo zaključiti da je izgubljeno samo oko 260 vojnika. Čini se da je endehaovskoj posadi pribrojeno oko dvjesto izbjeglih civilnih osoba (činovnika, ustaških funkcionara, poduzetnika i zatečenih putnika). Po svemu sudeći poginulo je oko 60 i zarobljeno između 350 i 400 vojnika. Među njima i nešto ranjenih. Također, ranjenih je bilo i među izbjeglicima. Među poginulima bilo je najviše pripadnika njemačke policijske čete.

Zaplijenjeno je 8 teških mitraljeza, 18 puškomitraljeza, 7 šmajsera, 605 pušaka, 10 pištolja, 3 laka minobacača sa 620 mina, 300 000 metaka, 954 bombi, 475 kg eksploziva, dva kamiona, dva automobila, četiri motocikla, oko 600 bicikla, dosta šatorskih krila, čebadi i posteljine, sanitet i provijant. Na željezničkoj stanici zatečena je kompozicija s 40 vagona brašna i 1000 kompleta vojničke odjeće te 15 vagona i lokomotiva.

Gubici Dvadeset prve NO brigade su 20 poginulih i 54 ranjena, a Kalničkog NOP odreda 9 poginulih i 7 ranjenih. Utrošeno je 6 topovskih granata, 28 granata za teški i 15 granata za laki minobacač, dosta bombi i 25 000 metaka.¹⁷

Neprijateljeva verzija operacija u Koprivnici

Glavni stožer domobranstvo obavijestio je nadležne 6. studenog 1943. da je Koprivnica blokirana jakim partizanskim snagama i da prijeti neposredna opasnost od napada. U slijedećem izvještaju obavijestio je da su partizani jače napali Koprivnicu i ušli u grad te da su protumjere u toku. U dodatnom izvještaju za 7. studenog navodi se da su partizani 6/7. studenog prodrli u Koprivnicu, zaposjeli park, bolnicu, obje crkve i veći dio grada te da se vode ulične borbe. Nijemci drže Čardu, Prometna bojna željezničku stanicu, a padobransci se nisu probili u grad pa i dalje drže Danicu. Dva zrakoplova tukla su partizanske položaje oko grada, šumu i uzletište kod Danice te topništvo kod Ludbreškog Ivanca. Pojačanja iz Križevaca zaustavljena su na deset km ispred Koprivnice i protjerana natrag. Pojačanja iz Varaždina zaustavljena su na pet km ispred Ludbrega i protjerana natrag. U 15,30 sati 7. studenog prekinuta je radio-veza s gradom.

U izvještaju za 8. studenog navodi se da ni ponovljeni pokušaji dovođenja pojačanja nisu uspjeli te da se od intervencije odustalo. Zračnim izviđanjem ustanovljeno je da su se padobransci probili u Čardu u cilju pripremanja povlačenja prema Dravi. Nijemcima su bačene zalihe streljiva. U završnom izvještaju navodi se da su partizani osvojili Čardu navečer 8. studenog i da se u Golu probilo 740 pripadnika endehaovske i 100 pripadnika njemačke posade. Ostatak je poginuo ili pao u zarobljeništvu. Prilikom povlačenja Nijemci su podmetnuli požar u Čardi, a Prometna bojna na željezničkoj stanici. Njemačka Transportkomandantura iz Zagreba naredila je njemačkom potpukovniku da sa snagama iz Koprivnice organizira obranu dravskog mosta kod Botova i sprječati eventualni pokušaj prodora partizana u Prekodravlje.¹⁸

Borbe na osiguranjima oko Koprivnice

Neprijatelj je pokušao iz tri smjera dovesti pojačanja da bi rasteretio posadu u Koprivnici. Iz Varaždina uputio je Prvu bojnu PTS-a, pojačanu Brzim i oklopnim sklopom (osam tenkova) i oklopnim vlakom, iz Križevaca kombiniranu bojnu od njemačke policije i Jedanaeste pješačke domobranske pukovnije te iz Bjelovara kombiniranu bojnu od Prve pješačke divizije, Središnje oružničke škole i njemačke policije.

Najprije se interveniralo iz Varaždina. Odanle je protivnička skupina napala 7. studenog u tri kolone Brigadu »Braća Radić« na položajima od Gornjeg Martijanca preko Martijanca do Svetog Đurđa. Prva kolona napredovala je cestom od Kneginca prema Jalžabetu i Gornjem Martijancu. Zbog porušenih mostova na cesti i pruži nisu je pratili tenkovi i oklopni vlak. Druga kolona uz pratnju šest tenkova napredovala je od Semovca preko Čičkovine prema Poljancu. Treća kolona uz pratnju dva tenka dopremljena je kamionima u Hrzenicu i odanle je trebala napredovati prema Svetom Đurđu i Ludbregu. Namjera je bila da se bigadu protjera s komunikacija iz doline oko Ludbrega na sjeverne ogranke Kalnika i zatim da se kamionima, tenkovima i oklopnim vlakom produži u smjeru Koprivnice. No, kad se ustanovilo da se tenkovima i kamionima ne može dalje od Ludbrega, a vlakom ni do Ludbrega, promijenjen je plan. Najprije se pokušalo raspršiti brigadu pa potom pješačkom kolonom nastaviti dalje. Međutim, ni u tome se nije uspjelo. Kod Poljaneškog Luga Četvrti je bataljon pružio jak otpor i odbio kolonu od Čičkovine, a zatim je s dvije čete na cesti kod Poljanca ugrozio zaleđe protivnikove kolone od Knejinca, koja je pokušala opkoliti Prvi bataljon kod Gornjeg Martijanca. Čete su bile energične pa je i ta kolona odbijena. Doznavši za to treća kolona od Hrzenice nije ni pokušala preko Svetog Đurđa prodrijeti u Ludbreg.

Kolone su zanočile u Hrzenici, Čičkovini i Martijancu na cesti. Iz toga se moglo zaključiti da će slijedećeg dana ponoviti napad. Zbog toga je štab brigade povukao navečer sve bataljone u Slanje s namjerom da odanle tuče protivnikove kolone u pokretu, ako pokušaju ući u Ludbreg. U sukobima preko dana bataljoni su imali dva mrtva i petnaest ranjenih.

Slijedećeg jutra, 8. studenog, kolone su pokušale ući u Ludbreg, ali čim su dobile bočni udar od Slanja i Hraštovskog, uplašile su se i odustale. U međuvremenu stigla je vijest da je kapitulirala posada u Koprivnici pa kad bi se i moglo onamo stići, intervencija bi bila beskorisna. Zbog toga je izdana zapovijest za povratak u Varaždin. Stiglo se navečer 8. studenog u 21 sat. U obrazlo-

Partizanska vojska u Koprivnici 1943. g. ispred gimnazije; u pozadini Dom kulture (bivši Domoljub)

ženju se navodi da su pješačke kolone zaustavljene 7. studenog kod Čičkovine i Gornjeg Martijanca (5 i 8 km sjeverozapadno od Ludbrega) te da se zbog porušenih mostova oklopnim kolima ne može naprijed. Na ponovljenu zapovijest da se Prva bojna Prve pukovnije PTS-a mora pješice probiti 8. studenog do Koprivnice odgovoreno je da to nije moguće, jer su joj partizani ugrozili južno krilo i zaleđe te prisilili na odstupanje. Zbog toga se vratila. U sukobima imala je trojicu lakše ranjenih.¹⁹

Od Križevaca interventne snage napredovale su 7. studenog cestom prema Koprivnici. Zbog porušenih mostova nisu mogle koristiti vozila. Prijepodne stigle su ispred Carevdara i stale, jer su na okolnim visovima primijetile zasjedu. Pričekale su ishod intervencije kod Ludbrega. Kad im je slijedećeg jutra ponovljena zapovijest da produže prema cilju, učinile su to bez imalo samopouzdanja. Jednom kolonom (lijevom) krenule su mekanim putem od Potočeca prema Malom Carevdaru, a drugom uz cestu od Majurca prema Velikom Carevdaru. Ondje su namjeravale raspršiti zasjedu, spojiti se i produžiti dalje.

Moslavačka NO brigada namjestila je zasjedu od Malog Carevdara preko ceste i pruge do Malih Seseva. Pripravno je dočekala 8. studenog obje kolone i protunapadom ih protjerala natrag. Pri tome je njemačkoj policiji zadala stanovite gubitke. Pomakla je zasjedu na vertikalu od Vojakovca preko pruge i ceste do vojakovač-

kog Kloštra. Imala je tri mrtva i četiri ranjena. Protivničke kolone vratile su se u Križevce.

Uskoro im je iz Bjelovara naređeno da 10. studenog ponove napad i, ako probiju zasjedu, produže do Koprivnice. Brigada ih je opet pripravno dočekala, ali su joj u kritičnom trenutku zatajila tri mitraljeza, što je iskoristila njemačka policija i istjerala Drugi bataljon s južnog krila kod Vojakovačkog Kloštra. Pri tome mu je zadala osjetne gubitke. Štab brigade uveo je hitno u borbu bataljon iz rezerve koji je zaustavio policiju i zatim je protunapadom protjerao u Majurec. Na sjevernom krilu kod Vojakovca nije bilo teškoća. Ondje je zasjeda izvela energičan protunapad i prisilila protivničku kolonu na bijeg u Potočec. Zatim su se obje kolone vratile u Križevce. U izvještaju su obrazložile da su naišle na otpor premoćnijih partizanskih snaga koje su ih prisilile na uzmicanje. Imale su jednog mrtvog i trojicu ranjenih policajaca. Drugi bataljon Moslavačke NO brigade imao je deset mrtvih i dvadeset ranjenih.²⁰ Brigada je ostala na osiguranju još nekoliko dana.

Iz Bjelovara nisu mogli pravodobno intervenirati jer su im snage bile rasute po uporištima u široj okolici (Cazmi, Narti, Velikom Grđevcu i Velikoj Pisanici). Tek kad su ih prikupili, isplanirali su akciju za 10. studenog 1943. Da bi stvorili stanovite šanse za uspjeh, naredili su posadi u Križevcima da ponovi naprijed spomenuti napad na Moslavačku NO brigadu. Željeli su stvoriti dojam da se radi o većem pothvatu u svrhu preotimanja Koprivnice.

Osiguranje prema Bjelovaru, kako je naprijed navedeno, držala je Sedamnaesta NO brigada. Ona je namjestila zasjedu na horizontali od Kapele do Rakitnice s težim na obje ceste koje od Bjelovara vode u smjeru Podravine. Prvi bataljon zaposjeo je kotu 215 na cesti Bjelovar – Kapela – Novigrad, četvrti kotu 252 kod zapadnog ruba Rakitnice, Drugi kotu 260 kod istočnog ruba Rakitnice, na prijevoju glavne ceste u Bilogori. Treći bataljon držan je u rezervi. Protivnička kombinirana skupina pokušala je prodrijeti do Koprivnice cestom preko Kapele i Novigrada. Pred položaje Prvog bataljona sjeverno od Kapele stigla je 10. studenog oko deset sati. Napadala je dosta vješto, ali je zasjeda bila uporna i poslije višesatnog otpora prisilila je na odstupanje pa se ona do noći vratila u Bjelovar. U obrazloženju navedeno je da se naišlo na nesavladiv otpor, da su pretrpljeni gubici od jednog mrtvog i trojice ranjenih te da prodor preko Bilogore nije moguć. To je značilo da se s te strane driftnivo odustaje od novih pokušaja. Prvi bataljon imao je šest poginulih i petnaest ranjenih. Brigada je ostala na osiguranju do 18. studenog, kad se doznalo da za to više nema potrebe.²¹

U Zagrebu se, međutim, nisu mogli pomiriti s činjenicom da je Koprivnica u rukama NOV-a pa su naredili Prvoj pukovnji PTS-a da još jednom pokuša intervenirati iz Varaždina. Ova je formirala jaku pothvatnu skupinu (njemački policijski bataljon, bojna ustaša i oklopni sklop sa 16 tenkova i 6 oklopnih kola) te je uputila 12. studenog 1943. u smjeru Koprivnice. Ispred Ludbrega naišlo se na zasjedu Brigade »Braća Radić« koja je držala zaprečnu liniju na dijagonali od Velikog Bukovca kod Drave preko Ludbreške Kapele i Ludbrega do Puhlaka na sjevernim ograncima Kalnika. Do sukoba je došlo u 14,45 sati na položajima Drugog bataljona ispred Ludbrega. Nakon dva sata otpora bataljon je popustio i povukao se u Ludbreške vinograde oko kote 155. Protivnik je oko 17 sati ušao u Ludbeg. Istodobno potisnuo je i Četvrti bataljon iz Slokovca u Globočec. Zbog toga se bez borbe morao povući Treći bataljon iz Velikog Bukovca i Kapele u Čukovec. Noću se brigada pregrupirala i zaposjela nove položaje južno i istočno od Ludbrega. Treći bataljon držao je južne visove Čukovca, a Četvrti visove Globočeca, oba sa zadatkom da tuku protivnika ako krene u smjeru Koprivnice. Prvi bataljon držao je Ludbreške vinograde sa zadatkom da ugrožava protivnikovo koncentriranje u Ludbregu, a Drugi je upućen u unutrašnjost Kalnika prema Dugoj Rijeci i Drenovcu sa zadatkom da sprječavaju eventualni zaobilazni manevar s ceste od Slanja i Varaždinskih Toplica.

Ujutro 13. studenog došlo je do sukoba kod Ludbreških vinograda i Globočeca. Protivnik je napadao tenkovima i pješacima. Prvi bataljon morao se povući iz vinograda do Globočeca. Ondje je pojačao obranu Četvrtog bataljona. Protivnik je to osjetio i ocijenio da nema uvjeta za prodor prema Koprivnici. Pogotovo kad se uvjerio da su mostovi porušeni i da se tenkovima ne može dalje. Vjerojatno je još doznao da se u dolini od Đelekovca do Cvetkovca rasporedila Dvadeset prva NO brigada, što predstavlja dodatnu prepreku i ujedno onemogućava zaobilazni manevar uz južnu obalu Drave od Velikog Bukovca preko Đelekovca do Koprivnice. Shvatilo se da su naponi uzaludni pa se posljedepodne odustalo od napada. Navečer se protivnička pothvatna skupina povukla iz Ludbrega u smjeru Varaždina. Onamo je potom ušao Prvi bataljon. Brigada »Braća Radić« ostala je na osiguranjima kod Ludbrega do 19. studenog, a potom se doznalo da za to više nema potrebe pa se dijelom okrenula prema Križevcima. U sukobima 12.

i 13. studenog protivnik je imao stanovite gubitke. Brigada je imala sedam poginulih i osamnaest ranjenih.²²

Operacije za oslobođenje Virovitice

Naprijed je navedeno da su operacije za oslobođenje Virovitice planirane istodobno kad i u Koprivnici. Stab Šestog korpusa NOVJ odredio je da napad izvedu dva bataljona Osamnaeste NO brigade, a na osiguranja prema Đurđevcu, Velikoj Pisanici i Velikom Grđevcu rasporedio je Čehoslovačku NO brigadu, prema Grubišnom Polju Bilogorski NOP odred, prema Druvaru Daruvarski NOP odred, prema Podravskoj Slatini i Našicama Brodsku NO brigadu i prema Barču jedan bataljon Osamnaeste NO brigade. Nepovoljna okolnost bila je što se neposredno pred početak operacije moralo uputiti dvije preostale brigade na druga područja pa se nisu mogla postaviti jača osiguranja prema Donjem Miholjcu i Osijeku. Ipak, uz solidne pripreme u vezi s prevođenjem domobranskog Konjičkog sklopa na stranu NOV-a i uz nešto više upornosti na osiguranjima, moglo se računati na povoljan ishod. On, doduše i nije izostao, ali ne onako kao u Koprivnici.

Dva bataljona Osamnaeste NO brigade ušla su navečer 6. studenog 1943. u Viroviticu i uz pomoć Ilegalaca koji su ih dočekali, započela operaciju. Jedan je do zore 7. studenog izveo 543 domobrana s kompletnim naoružanjem i opremom na slobodni teritorij. Naoružanje se sastojalo od 8 teških mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 3 laka minobacača s 300 granata, 20 šmajsera, 600 pušaka, 400 000 metaka i dr. Drugi je bataljon pokušao, uz pomoć domobranskih časnika, svladati odjel njemačke policije. Polovinu je potukao ili zarobio, a ostatak se zabarikadirao u gradskom dvorcu i pružio očajnički otpor. Očekivao je pomoć s bilo koje strane. Intervenirale su 7. studenog dvije satnije ustaša iz Podravske Slatine i jedan bataljon njemačke policije iz sastava Prve policijske oblasti iz Osijeka. Brodska NO brigada dočekala ih je pripravno kod Sladojevaca i protunapadom odbila. Položaj dvadeset četvorice zabarikadiranih policajaca u Virovitici postao je još kritičniji. Ohrabrivao ih je zapovjednik, po činu major, kojem su iz Osijeka zagarantirali pomoć. Međutim, kad se doznalo da se pojačanja ne mogu probiti, počeli su se kolebati. Ipak, na predaju nisu pomišljali jer su, zbog počinjenih zločina na virovitičkom području, strahovali od smrtnih kazni. Produžili su otpor. Uspjeli su, Bataljonu koji je dvadeset četiri sata opsjedao dvorac, bio je potreban odmor pa ga je štab brigade povukao na južne visove izvan grada. Policajci su to iskoristili i pobjegli u Barč.

U međuvremenu doznalo se da će protivnik pod svaku cijenu dovesti pojačanja i uspostaviti novu posadu. Vjerojatno se na to odlučio kad je ocijenio da neće moći povratiti Koprivnicu. Zelio je zadržati barem jedno strateško i komunikacijsko čvorište u Podravini. Pojačao je bataljonsku policijsku skupinu iz Osijeka s više tenkova i topova te joj zadao da uđe u Viroviticu. Ustaškim posadama u Našicama, Donjemu Miholjcu i Podravskoj Slatini naređeno je da izdvoje rezerve i formiraju privremenu posadu. Četvrtom gorskom zdruhu u Daruvaru naređeno je da pokušaju prodrijeti s dvije domobranske bojne iz Grubišnog Polja. Ako ne uspije, da barem veže na sebe partizanske snage u istočnoj Bilogori i na taj način rastereti Viroviticu. U ovom posljednjem se uspjelo.

Informativna služba Šestog korpusa NOVJ dešifrirala je protivničke radio-poruke pa su u štabu mogli pripremiti odgovarajuće protumjere. Odlučili su da Osamna-

esta NO brigada, kad se osvježi, pokuša poraziti novu posadu. Pomoći će joj oficiri bivšeg Konjičkog sklopa.

Ojačana bataljonska policijska skupina ušla je navečer 8. studenog bez borbe u Viroviticu. Dovala je povelu satniju ustaša koji su trebali činiti kostur nove posade. Pridodan im je poluvod izbjegle njemačke policije. U gradu i okolici pronađen je nepotpun vod oružnika koji su se posakrivali za vrijeme prvog napada te vod od 33 pripadnika prijašnjeg sklopa, koji nisu prešli na stranu NOV-a. Sve u svemu možda 300 ustaša, policajaca, oružnika i domobrana. Da bi im se dalo vremena za organiziranje obrane, Četvrti gorski zdug uputio je 9. studenog u intervenciju dvije domobranske bojne u smjeru Virovitice iz Grubišnog Polja. Kod Lončarice dočekala ih je Čehoslovačka NO brigada i vratila natrag. Ranila je osmoricu vojnika, bez vlastitih gubitaka.

Slijedećeg dana bojne su pokušale zaobilaznim putem preko Ivanovog Sela, Turčević Polja i Jasenaša stići do Virovitice, ali su naišle na zasjedu Bilogorskog i Daruvarskog NOP odreda te su opet vraćene u Grubišno Polje. Tada su odustale od intervencije. U zapovjedništvu Četvrtoga gorskog zduga ocijenili su da je ispunjen dio zadatka i da je otklonjena opasnost od neposrednog ponavljanja napada u Virovitici. Tome su pridonijeli i suradnici NOV-a među radio-telegrafistima u zapovjedništvu, preko kojih je štab Šestog korpusa NOVJ podmetao lažne naredbe o pokretima podređenih jedinica. Iz tih naredbi moglo se zaključiti da će biti napadnuto neko drugo uporište istočno od Virovitice. Zbog toga su nadležni u Zagrebu naredili policijskom bataljONU da se vrati u Osijek kako bi bio pripravan za novu intervenciju, a jednu domobransku bojnu iz Grubišnog Polja vratili su u Daruvar.

U međuvremenu osvježila se Osamnaesta NO brigada i pripremljen je plan za ponavljanje napada. Početak je određen za 12/13. studenog u 23 sata. U grad su uvedena dva bataljona, a jedan je poslan u zasjedu prema Terezinom Polju. Čehoslovačka NO brigada postavljena je na osiguranje prema Podravskoj Slatini, a Brodska se razmjestila u brdskim predjelima Papuka kako bi mogla intervenirati na komunikacijama prema Osijeku, istočno i Daruvaru, južno od Virovitice. Bilogorskom i Daruvarskom NOP odredu zadano je da sprječje prodor od Grubišnog Polja, a Bjelovarskom da drži osiguranje prema Đurđevcu i Bjelovaru. Odanle nije prijetila opasnost jer su posade, poslije likvidiranja uporišta u Koprivnici, imale vlastitih briga.

Borba u gradu vođena je trideset jedan sat. Malobrojna ali dobro naoružana posada očajnički se branila. Kao i prošli put očekivala je pomoć. Imala je šest mrtvih, dvanaest ranjenih i trideset devet zarobljenih. Izgubila je tri teška mitraljeza, puškomitraljez, šmajser i dvadeset pet pušaka. Opet su u pomoć upućeni Nijemci od Osijeka i domobrani od Grubišnog Polja. Međutim, njemački bataljon nije išao preko Podravske Slatine nego zaobilazno od Donjeg Miholjca, uzvodno uz Dravu do Terezinog Polja i odanle u smjeru Virovitice. Time je izbjegao sukob s Čehoslovačkom i Brodskom NO brigadom.

Južno od Terezinog Polja naišli su Nijemci na zasjedu Drugog bataljona Osamnaeste NO brigade poslijepodne 13. studenog, koji ih je zaustavio. Pričekali su da pristignu tenkovi i topovi. Ujutro 14. studenog ponovili su napad i prisilili bataljon na uzmicanje. Štab brigade naložio je nakon toga i bataljonima koji su opsjedali ostatak posade da napuste grad. Tako i poslije ponovljenog napada Virovitica nije bila oslobođena. Nijemci su do podne stigli u grad.

Četvrti gorski zdug uputio je ponovno dvije raspoložive domobranske bojne iz Daruvara i Grubišnog Polja u intervenciju poslijepodne 13. studenog, ali se one nisu mogle probiti preko položaja dvaju odreda u istočnoj Bilogori pa su odustale. Odustao je i Šesti korpus NOVJ od ponovnih pokušaja oslobađanja Virovitice, jer je došao do zaključka da to s raspoloživim snagama nije moguće. Točnije, nedovoljne su snage za obranu od intervencije iz smjera Osijeka i Donjeg iholjca. Možda će to biti moguće kad se vrati Dvadeset osma divizija NOV?

Osamnaesta NO brigada imala je u oba napada deset poginulih i četrdeset šest ranjenih. Brodska NO brigada imala je kod Sladojevaca šest mrtvih i sedam ranjenih. Čehoslovačka NO brigada, Bilogorski i Daruvarski NOP odred nisu imali gubitaka. Istovremeno protivna strana, ne računajući prijelaz Konjičkog sklopa na stranu NOV-a, imala je ukupne gubitke: Nijemci 17 mrtvih, 17 ranjenih i 43 zarobljena, oružnici i ustaše 13 mrtvih, 12 ranjenih i 25 zarobljenih, Četvrti gorski zdug 1 mrtvog i 16 ranjenih.²³

Oslobođenje Kloštra i Pitomače

U produžetku druge faze operacija za oslobođenje srednje Podravine Prvi bataljon Bjelovarskog NOP odreda, koji je dobio zadatak da drži osiguranje prema Đurđevcu prilikom ponavljanja napada u Virovitici, ušao je 12. studenog 1943. jednom četom (Kloštarskom) u Kloštar Podravski i razoružao zatečene pripadnike oružničke postaje. Time je i to mjesto bilo oslobođeno i s okolicom priključeno slobodnom teritoriju. Iz Kloštra namjeravalo se produžiti u Pitomaču, ali zbog nepovoljnog razvoja operacija u Virovitici moralo se pričekati. Naime, trebalo je prema njemačkom bataljONU koji je onamo stigao postaviti osiguranje. Prvi bataljon to nije mogao jer je s preostale dvije čete držao osiguranje kod Đurđevca. Zatražena je pomoć od Bilogorskog NOP odreda. Ovaj je mogao izdvojiti samo jednu čet. Određeno je da to bude nedavno formirana Virovička partizanska četa koja je dobro poznavala teren. Raspoređena je na cesti od Staroga Graca do Lozana sa zadatkom da kontrolira prilaze iz smjera Terezinog Polja i Virovitice. Pridodana joj je straža Komande mjesta u Spišić Bukovici i straža buduće Komande mjesta u Pitomači.²⁴

Napad na posadu u Pitomači izvela je Kloštarska partizanska četa 16. studenog 1943. Bez otpora ušla je u mjesto i razoružala osamnaest čarkara, dva oružnika i pet domobrana. Ostali su pobjegli preko Drave u Križnicu, a odanle u Đurđevac. Od Virovitice nisu odmah intervenirali. Imali su prećih poslova. Tek kad su ih posvršavali, uputili su 22. studenog jednu čet u njemačke policije da rasprši novoformiranu komandu mjesta. Četa se neopaženo povukla poljskim putovima i ubila jednog stražara. Ostali su pobjegli u Bilogoru.

Nijemci su se u Pitomači zadržali preko dana. Pretresli su više kuća i pogubili sedam osoba koje su osumnjičene za suradnju s NOP-om. Pet osoba odveli su u koncentracioni logor u Njemačkoj. Navečer su se vratili u Viroviticu. Slijedećeg jutra prikupili su se stražari i osoblje Komande mjesta te nastavili redovnim poslovima. Policija ih je mjestu da ubuduće moraju biti oprezniji.²⁵

Oslobođenje Prekodravlja i Đurđevca

Kad se ustanovilo da su posade u Varaždinu, Križevcima i Bjelovaru odustale od ponavljanja intervencije u smjeru Koprivnice, a to je bilo poslije povratka protiv-

ničke pothvatne skupine 14. studenog u Varaždinu iz Ludbrega, štab Druge operativne zone namjeravao je izdati zapovijest za likvidiranje posade u Đurđevcu. U dogovoru sa štabom Dvadeset osme divizije NOV predviđeno je da napad izvede Sedamnaesta NO brigada, a da osiguranje prema Varaždinu drži Brigada »Braća Radić«, prema Križevcima Moslavačka NO brigada, prema Bjelovaru Dvadeset prva NO brigada, prema Velikoj Pisanici, Velikom Grđevcu, Grubišnom Polju i Virovitici Bjelovarski, Bilogorski i Đaruvarski NOP odred. Od informativne službe Bjelovarskog NOP odreda zatraženo je da dostavi nove podatke o stanju i rasporedu obrane u gradu, jer se pretpostavljalo da se glavnina izbjegle posade iz Koprivnice preselila onamo, a prikupilo se i nekoliko bjegunaca iz Kloštra i Pitomače. Odogovoreno je da se točni podaci ne mogu dati. Iz Prekodravlja su došli ostaci Koturaške bojne i posadne satnije, a mobilizirano je i nešto novaka. Međutim, jedni i drugi danomice bježe kućama pa im se ne zna broj. Od naoružanja raspolažu sa 6 teških mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 15 šmajsera, 1 teškim i 3 laka minobacača, a ostalo su puške. Nemaju izgrađenih objekata za obranu i pripravnosti, u slučaju ugroženosti, na bijeg u Prekodravlje. U tu svrhu drže u pripravnosti čamce i skelu na Dravi kod Bukevlja.²⁶

Na osnovi toga štab Druge operativne zone došao je do zaključka da bi bilo beskorisno pokušavati hvatati nestalnu posadu u Đurđevcu pa je odustao od namjere i uputio podređene jedinice u smjeru Moslavine. One su ondje, kako je poznato, 29. studenog 1943. oslobodile Čazmu. Nakon toga Dvadeset osma divizija NOV produžila je u Prigorje i okolicu Zagreba. Ondje se zadržala do 23. prosinca, a potom je po naređenju Glavnog štaba NOV i POH krenula u smjeru Podravine. U međuvremenu je Brigada »Braća Radić« trebala prodrijeti preko Botova u prekodravlje i protjerati protivničke snage u Đurđevac. Točnije, trebala ih je okruživanjem sa zaleđa prisiliti da se ustale u uporištu, kako bi se Dvadeset osmoj diviziji NOV stvorili uvjeti za napad.

Dvije čete Prvog bataljona Brigade »Braća Radić« pokušale su noću 13/14. prosinca 1943. razoružati koturašku stražu na dravskom mostu kod Botova. U jurišu kroz minsko polje poginuo je komandir jedne čete, a tri su vojnika ranjena. Stražari su bez otpora ostavili oružje u bunkeru (teški mitraljez, 12 pušaka, 4 000 metaka) i pobjegli u Golu. Ondje su uspaničili ostale propadnike prijašnje koprivničke posade pa su se svi dali u bijeg preko Drave u smjeru Đurđevca. Pridružili su im se ostaci iz Ždala i Repaša. Čete su krenule u potjeru, ali sa slabim rezultatima. Uhvatile su samo četrnaesticu, među kojima jednog ustaškog i jednog oružničkog poručnika. Čini se da je jedna skupina Nijemaca, ustaša i oružnika pobjegla preko granice u Đekenješ i odanle produžila u Varaždin. To bi se moglo zaključiti iz izvještaja informativne službe Bjelovarskog NOP odreda u kojem se navodi da je 14. prosinca stiglo u Đurđevac oko 400 do 500 vojnika, uglavnom domobrana. Dodaje se da bi željeli stići do Bjelovara, što upućuje na zaključak da se radi o ostacima Koturaške bojne i posadne satnije. Njima su se vjerojatno pridružili pitomci padobranske škole. Svih zajedno (uključujući prijašnju đurđevačku posadu) moglo je biti oko pet stotina.

Prvi bataljon Brigade »Braća Radić« oslobodio je 14. prosinca 1943. sva mjesta u Prekodravlju. Postavio je straže na granici. Mađarskim graničarima poručeno je da prestaje važnost okupacije od travnja 1941. i da će straže pucati ako se prekorači granica. Ovi su to primili na znanje i nisu izazivali incidente. Nekoliko dana kas-

nije, točnije 17. prosinca, Prvi bataljon Brigade »Braća Radić« otišao je u Botinovac na smotru u povodu formiranja Trideset druge divizije NOV, a brigu o Prekodravlju preuzeo je Bjelovarski NOP odred. On je u tu svrhu formirao graničnu stražu od petnaest vojnika, koja je tokom 1944. uključena u Bataljon KNOJ-a, u okviru Desetog korpusa NOVJ. Bataljon je obavljao graničarsku službu od Međimurja do Pitomače, a produžetak u smjeru Donjeg Miholjca pokrivala su straže odnosno Bataljon KNOJ-a u okviru Šestog korpusa NOVJ.²⁷

Dvadeset osma divizija NOV stigla je 28. prosinca 1943. u rajon Čazme iz Prigorja. Slijedećeg dana produžila je u smjeru srednje Podravine. Protivnička informativna služba u Bjelovaru pratila je njene pokrete i sasvim ispravno zaključila da će divizija pokušati razoružati posadu u Đurđevcu, koja se poslije bijega iz Koprivnice nije odlikovala osobitom aktivnošću. Na takav zaključak upućivala je i činjenica što se od Virja primakao Đurđevcu Prvi bataljon Bjelovarskog NOP odreda, a od Kloštra Prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda. Očigledno njima je zadano da izvide teren i posluže kao prethodnica u akciji divizije. Budući da zapovjedništvo Prve pješačke divizije u Bjelovaru nije raspolagalo snagama za intervenciju, naređeno je posadi u Đurđevcu da se evakuira preko Drave u Vizvar. Nijemci će joj organizirati prihvati i isposlovati kod mađarskih vlasti da je propuste do Barča. Odanle će se intervenirati ako Dvadeset osma divizija NOV pokuša napasti posadu u Virovitici. Tek tada se moglo shvatiti zbog čega su Nijemci inzistirali da se ostaci prijašnje koprivničke posade toliko dugo ostave u rajonu Đurđevca. Željelo se koliko toliko osigurati sa zapadne strane utvrđivanje nove obrane u Virovitici, a ako zatreba i intervenirati.

O toj činjenici morao je voditi računa štab Šestog korpusa NOVJ. Komandant korpusa Petar Drapšin dočekao je 4. siječnja 1944. diviziju u Pitomači, izvršio smotru, odao joj priznanje za uspješnu četveromjesečnu aktivnost na području Druge operativne zone, poželio nove uspjehe i dao zasluženi sedmodnevni odmor. Nakon toga, to nije rečeno, možda će trebati jurišati u Virovitici. No, prije toga bataljoni Bjelovarskog i Bilogorskog NOP odreda trebali su otkriti kamo je nestala protivnička skupina iz Đurđevca. Znalo se da je 31. prosinca 1943. ispraznila grad i otišla u smjeru Drave, ali od granične straže iz Prekodravlja nisu stigle informacije da je onamo stigla, osim što je primijećena veća živost oko skele između Kingova i Vizvara, na razdaljini od oko dva kilometra.

Prvi bataljon Bjelovarskog NOP odreda ušao je u Đurđevac poslijepodne 31. prosinca. Od suradnika u gradu doznalo se da se posada bez vidljivih razloga spremila i otišla u smjeru Drave. Bataljon se odmah uputio prema skeli kod Bukevlja da upozori graničnu stražu na opasnost. Međutim, ondje nije opaženo prisustvo protivnika pa se logično pretpostavilo da je otišao prema skeli kod Kingova, odnosno mađarskoj enklavi Špincima kod Lepe Grede. Kad je to dojavljeno štabu Šestog korpusa NOVJ, ovaj je naredio Prvom bataljonu Bilogorskog NOP odreda da krene tragom protivnika i na svaki način utvrdi kamo se otputio. Bataljon je 3. siječnja 1944. ušao u Đurđevac i dobio iste informacije kao i njegov prethodnik. U Đurđevcu su već bili članovi Kotarskog komiteta KPH i Kotarskog NOO-a koji su pripremali zbor u povodu formiranja Gradskog NOO-a i pomagali u mobilizaciji vojnih obveznika za Dvadeset osmu diviziju NOV. Savjetovano je komandantu bataljona da se krene u smjeru Lepe Grede i odanle nizvodno

uz južnu obalu Drave preko Mekiša i Šašnatog Polja do Terezinog Polja. Na toj relaciji nešto će se doznati. Dana su mu imena suradnika NOP-a na koje se može obratiti za informacije.

Bataljon se odmah dao u potjeru. Od predsjednika Mjesnog NOO-a u Lepoj Gredi doznalo se da je protivnička skupina prešla Dravu kod Vizvara i koliko se dalo ocijeniti, produžila u smjeru istoka. Bataljon se požurio do Šašnatog Polja kod Pitomače. Ođanle je 5. siječnja uputio jednu četu preko Drave u Križnicu u kojoj su neki borci imali roditelje od kojih se, također, moglo nešto doznati. Međutim, oni nisu ništa primijetili, ali su uputili na mađarsku graničarsku patrolu koja se vrmzala oko Križnice, smatrajući je (kao i Prekodravlje) svojim teritorijem. Patrola će, zacijelo, moći dati najvjerođostojnije informacije. Četa je pozvala petoricu graničara na razgovor. Trojica su pristala, a dvojica odbacila oružje i pokušala pobjeći. Pokošena su mitraljeskim rafalom, jer su se zatekla unutar međunarodno priznate

granične crte. Od graničara se doznalo da je skupina od oko 500 vojnika, predvođena njemačkom policijom, prošla kroz Baboću u smjeru Barča.

Informacija je odmah prosljeđena u Pitomaču. Ođanle je naredeno da se produži do Terezinog Polja i namjesti zasjeda prema Barču. To je učinjeno. Čekalo se do 12. siječnja. Tada je posada iz Virovitice napala bataljon sa zaleda, protjerala ga prema Starom Gracu i otvorila prolaz do granice. U stvari, omogućila je skupini da prijede u Viroviticu.²⁸

Nekoliko dana ranije zrakoplovstvo je počelo tući mjesta u kojima je boravila divizija. Na osnovi toga štab korpusa zaključio je da ne postoje realni izgledi za uspješ napada u Virovitici. Protivnik će se braniti svim sredstvima. Moralo se zadovoljiti onim što je ostvareno. No i to nije bilo malo. Oslobođena je gornja i srednja Podravina, a to znači cijelo područje između Varaždina i Virovitice.

BILJEŠKE

1. Glavni štab NOV i POH naredio je 22. kolovoza 1943. Šestom korpusu NOVJ da stavi jednu diviziju na raspolaganje štabu Druge Operativne zone u svrhu oslobođenja dijelova sjeverne Hrvatske i Hrvatskog zagorja. Štab korpusa obavijestio je 24. kolovoza štab zone da mu se upućuje Dvadeset osma divizija NOV koja ima dvije brigade (Sedamnaesta i Dvadeset prvu). Iz toga se vidi da su pripreme mogle početi prije 6. rujna 1943.
2. Druga brigada Druge operativne zone (Moslavačka) formirana je 21. rujna
3. Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 19-2/1, k. 253.
4. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 183
5. U ožujku 1943. Hitler je ovlastio Himlera da na teritoriju NDH ustroji policijski aparat od folksdojčera i endehaovskih redarstvenih i policijskih snaga (tj. oružnika i čarkara). Poglavlak se u travnju 1943. suglasio da se formira njemačko-hrvatska policija kao pomoćna snaga Wermaha i domobranstva, sa zadatkom da pomogne uništiti NOV i ugušiti NOP. Naredbom Himlera od 15. srpnja 1943. formirano je pet policijskih oblasti sa osamnaest okružnih, sto deset kotarskih i četriristo pedeset mjesnih zapovjedništava. Svrstani su u pet policijskih pukova s deset bataljona. Kotarsko zapovjedništvo u Ludbregu pripadalo je pod Okružnu policijsku kapetaniju u Varaždinu, a zapovjedništva u Koprivnici i Đurđevcu pod kapetaniju u Bjelovaru. Obje kapetanije bile su u sastavu Pete policijske oblasti u Zagrebu. Kotarsko zapovjedništvo u Virovitici pripadalo je pod Okružnu kapetaniju u Osijeku, u sastavu Prve oblasti, također u Osijeku. Pod mjesnim zapovjedništvima (gdje nije bilo folksdojčera) podrazumijevale su se oružničke postaje u kojima je pored oružnika moglo biti domobrana i isluženi čarkara. U Đurđevcu nije postojala stalna posada pa je tu funkciju preuzelo Kotarsko policijsko zapovjedništvo s četom njemačke policije (u stvari, endehaovskog redarstva). Djelomično je pomagala Prometna bojna iz Koprivnice. Policajce se najčešće nazivalo gestapovcima.
6. Virovitica u NOB i socijalističkoj revoluciji, virovitica 1979, 70-71.
7. Radi se o usmenom dogovoru između predstavnika Šestog korpusa NOVJ, Druge operativne zone, Oblasnog komiteta KPH Zagreb i Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, koji se mogao oblikovati u plan tek kad ga odobri Glavni štab NOV i POH. Ođnje su, u stvari, kreirani globalni operacijski planovi s tim što su podređeni stabovi po vlastitoj inicijativi ili na zahtjev političkih rukovodstava mogli odlučivati o prioritetima. U konkretnom slučaju Glavni štab suglasio se s izvođenjem prve faze i međufaznih operacija. O rezultatima zavisila je suglasnost za ostale faze.
8. Već je rečeno da se od treće faze moralo odustati.
9. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 30.
10. Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 19-2/1, k. 53, 3-10/2, k. 1125, 4-31/2, k. 1136, Zbornik, tom V, knj. 20, str. 141, 174, 221.
11. Borbeni put Trideset druge divizije NOV, Zagreb 1959, 34, 81.
12. Više o operacijama za oslobođenje Ludbrega vidi Zdravko B. Cvetković, Sedamnaesta slavonska NO udarna brigada, Beograd 1978, 104-107.
13. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 22, 30.
14. Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, reg. br. 51/3, k. 80.
15. Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976 (Ante Dobrila, Život i rad u oslobođenoj Koprivnici, 566-586) i Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja, Koprivnica 1983, 136-161.
16. O borbama u gradu vidi Bogdan Bostoić, Dvadeset prva slavonska NOU brigada, Beograd 1981, 87-96.
17. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 22, 30, 62, 80, 103. O plijenu usporedi podatke iz Podravskog zbornika 1983, 25.
18. Isto, dok. 176, 177, 178, 179, 180, 181.
19. Borbeni put Trideset druge divizije NOV, 84-84 i Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 180.
20. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 80, 180, 184.
21. N. dj. u bilj. 12, str. 113-116.
22. Borbeni put Trideset druge divizije NOV, 86-87.
23. Više o operacijama za oslobođenje Virovitice vidi Virovitica u NOB i socijalističkoj revoluciji, 70-83. Ođnje su citirani dokumenti iz kojih su korišteni podaci za sažeti prikaz operacija.
24. Komanda mjesta u Pitomači nastala je od teritorijalne straže iz Vukosavljevice koja je formirana 2. studenog 1943. u okviru Komande bilogorskog područja. Kad je u Novigradu formirana Komanda bjelovarskog područja (8. siječnja 1944), Komanda mjesta u Pitomači prešla je u njen sastav.
25. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 202, 209.
26. Informativni izvještaj štaba Bjelovarskog NOP odreda od 17. studenog 1943. Vidi Bjelovarski NOP odred, Zageb 1964, 61-62.
27. Zbornik, tom V, knj. 22, dok. 127, 151, 161, 163; Arhiv Hrvatske, Regesta dokumenata za historiju NOB-a, svezak III, dok. 1505, 1506; Borbeni put Trideset druge divizije NOV, 88; Bjelovarski partizanski odred, 62-63.
28. Zbornik, tom V, knj. 23, dok. 161 i Bilogorski partizanski odred, Virovitica 1969, 144.